

RELIGIOZNOST MLADIH V SLOVENIJI: TRENDI STRUKTURNE IN IDEOLOŠKE POLARIZACIJE

Miran LAVRIČ

Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za sociologijo, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenija
e-mail: miran.lavric@um.si

IZVLEČEK

Pričujoča študija s pomočjo sekundarne analize podatkov iz nacionalnih raziskav Mladina 2000, Mladina 2010 in Mladina 2020, ugotavlja trende strukturne in ideološke religijske polarizacije med mladimi v Sloveniji. Rezultati kažejo na izrazit porast ideološke razsežnosti religijske polarizacije v obdobju med leti 2000 in 2020, temu trendu pa se je po letu 2010 priključila še izrazita strukturna polarizacija. Slednja je povezana z dejstvom, da se je ob siceršnjem nadaljevanju trenda povečevanja deleža povsem nereligioznih mladih, po letu 2010 zgodil prebrat v smeri hkratnega izrazitega povečanja deleža zelo religioznih mladih. Ob tem je zanimiva ugotovitev, da splošna vrednota družine med mladimi postaja vedno bolj neodvisna od religijske podlage.

Ključne besede: Religijska polarizacija, mladina, sekularizacija, katolištvo, Slovenija

LA RELIGIOSITÀ TRA I GIOVANI IN SLOVENIA: TENDENZE RIGUARDO LA POLARIZZAZIONE STRUTTURALE E IDEOLOGICA

SINTESI

Attraverso l'analisi secondaria dei dati nelle indagini nazionali Mladina 2000, Mladina 2010 e Mladina 2020 il presente saggio mette in evidenze le tendenze nella polarizzazione strutturale e ideologica religiosa tra i giovani in Slovenia. I risultati ci mostrano un marcato aumento della dimensione ideologica nella polarizzazione religiosa nel periodo compreso tra il 2000 e il 2020, inoltre, a questa tendenza si è aggiunta dopo il 2010 una pronunciata polarizzazione strutturale. Quest'ultima è legata al fatto che con il perdurare della tendenza nell'aumento della proporzione di giovani completamente non religiosi, dopo il 2010 si è registrata allo stesso tempo una lettura nella direzione di un forte aumento della quota di giovani molto religiosi. In ciò risulta interessante notare di come il valore generale della famiglia tra i giovani sta diventando sempre più indipendente dalla base religiosa.

Parole chiave: polarizzazione religiosa, giovani, secolarizzazione, cattolicesimo, Slovenia

UVOD

Vsaka večja družbena sprememba, to se zdi povsem logično, v sebi nosi potencial konflikta, številne pa tudi potencial povečevanja družbenih neenakosti. Če se družba pomika iz stanja A v stanje B, se bodo družbene skupine, katerih družbeni in materialni položaj s tem nazaduje, tem spremembam najverjetneje upirale. Nasprotno pa bodo skupine, ki si od sprememb obetajo izboljšanje svojega položaja, spremembe podpirale. To lahko velja celo za na prvi pogled tako enoznačno pozitivno spremembo, kot je ekonomski napredek. Ameriški ekonomist Mancur Olson (1963) je na primer pokazal, da lahko hiter ekonomski razvoj vodi do višjih stopenj nestabilnosti in konfliktov, saj so novo ustvarjene dobrine praviloma neenakomerno in tudi nepravilno porazdeljene, enako pa velja tudi za stroške ekonomskega razvoja (npr. onesnaženost naravnega okolja). Medtem, ko ene družbene skupine z ekonomskim napredkom žanjejo velike koristi, druge zaostajajo ali celo nazadujejo. Družbene neenakosti se tako povečujejo, z njimi pa tendenčno tudi družbeni konflikti.

Na področju religije je temeljna družbena sprememba, ki jo lahko vsaj v Evropi opazujemo skozi zadnjih približno 200 let, nedvomno sekularizacija. Ta proces lahko v grobem razumemo kot tendenco splošnega upada v razširjenosti, ugledu in družbeni moči religije, ki poteka vzporedno in v povezavi s splošno družbeno modernizacijo (Bruce, 2002; Bruce 2011; Norris & Inglehart, 2004). Kar zadeva Slovenijo, lahko religioznost njenega prebivalstva sistematično spremljamo od leta 1968, ko se je izvedla prva raziskava v okviru projekta Slovensko javno mnenje (SJM). Sekularizacija se je na Slovenskem, tako kot drugod po Evropi, začela seveda že bistveno prej. Aleš Maver (2014) denimo identificira začetke laicističnih teženj v obdobju med obema svetovnjima vojnoma, ko se je "katoliški monolit" prvič po reformaciji znašel v širšem okviru, ki ni bil večinsko katoliški, in katolištvu tudi ni bil naklonjen. Intenzivna sekularizacija pa se je seveda začela šele po koncu druge svetovne vojne, s prevlado socialistične ureditve. Obdobje, ki ga zajemajo podatki SJM (torej od leta 1968 naprej), raziskovalca Smrke & Uhan (1999) razdelita na tri temeljna obdobja: (1) obdobje izrazite sekularizacije od leta 1968 do leta 1978; (2) obdobje desekularizacije od leta 1978 do približno leta 1990; (3) obdobje relativne stagnacije religioznosti v zadnjem desetletju 20. stoletja. Kar zadeva 21. stoletje, različne študije v grobem kažejo na nadaljevanje trendov sekularizacije. Preprosta longitudinalna analiza podatkov raziskave Slovensko javno mnenje (Blazinšek, 2016) je na primer pokazala, da je delež odraslih prebivalcev Slovenije, ki sebe opredeljujejo kot

verne leta 1990 znašal 65 %, do leta 2000 je padel na 55 %, leta 2010 pa je znašal samo še 28 %. Je pa pri tem pomembno opozoriti, da upadajo predvsem vrednosti indikatorjev tako imenovane institucionalne religioznosti (npr. pripadnost verskim skupnostim, obiskovanje verskih obredov), v bistveno manjši meri ali sploh nič, pa vrednosti indikatorjev t. i. zasebne religioznosti (npr. pomembnost boga v vsakdanjem življenju posameznikov ali zasebna molitev) (Lavrič, 2013; Lavrič & Friš, 2018). Kar zadeva mlade, najnovejši podatki potrjujejo dokaj izrazite trende sekularizacije tudi v tem družbenem segmentu, saj se je v obdobju med leti 2000 in 2018 občutno povečal delež mladih, ki se ne štejejo za pripadnike nobene religije, v istem obdobju pa se je tudi občutno povečal delež mladih, ki nikoli ali skoraj nikoli ne obiskujejo verskih obredov (Lavrič, 2019a).

Uvodoma smo postavili tezo, da vsaka večja družbena sprememba v sebi nosi potencial konflikta. Ali lahko torej tudi ob prisotnosti splošnega sekularizacijskega trenda med mladimi v Sloveniji, pričakujemo tudi povečevanje družbenih napetosti v tej zvezi? Številni avtorji so se že ukvarjali z vprašanjem, ali in v kolikšni meri sekularizacija vodi v religijsko polarizacijo. Maryam Dilmaghani (2020) po celovitem pregledu literature sklene, da lahko govorimo o nastajajočem konsenzu raziskovalcev vsaj o tem, da (1) trendi usihanja religije v številnih družbah vztrajajo in se bodo verjetno še nadaljevali, in (2) da religija kljub temu v dogledni prihodnosti ne bo povsem izginila, niti v najbolj moderniziranih družbah. Dilmaghanijeva (2020, 4) iz tega izpelje sklep, da so torej strukturni pogoji ugodni za pojav, oziroma za naraščanje religijske polarizacije.

Temeljno strukturno ozadje religijske polarizacije v (pozno) modernih družbah lahko torej identificiramo predvsem v dolgoročnih trendih sekularizacije, pri čemer se ohranjajo manjše skupine visoko religioznih posameznikov. Pojem religijske polarizacije se pri tem v grobem nanaša predvsem na napetosti med aktivnimi verniki na eni strani in (povsem) nereligioznimi posamezniki na drugi strani, pri čemer se konfliktnost pogosto pojavlja predvsem glede javne vloge religije, oziroma glede položaja posameznih verskih skupnosti v širši družbi (Dilmaghani, 2020, 2).

Peter Achtenberg et al. (2009) so bili prvi, ki so se sistematično lotili tako definiranega vprašanja religijske polarizacije. V analizi podatkov za 18 zahodnih držav so ugotovili, da se v na splošno manj vernih, oziroma bolj sekulariziranih državah, tisti, ki še vedno ostajajo religiozni, bolj goreče zavzemajo za večji javni vpliv religije. Analizirali so tudi podatke za Nizozemsko v obdobju 1970–1996 in ugotovili dva vzporedna trenda. Po eni strani se

je število vernikov zmanjševalo, hkrati pa so tisti, ki so ostali verni, vedno bolj glasno zagovarjali močnejšo vlogo religije v javnem življenju.

Rezultati Achtenberga in soavtorjev torej potrjujejo temeljno domnevo, da tako imenovani »sekularizacijski pritiski« vodijo v obrambno reakcijo preostalih vernikov. Takšno sklepanje je skladno s konceptom kulturne obrambe, ki ga je v razprave o sekularizaciji vpeljal Steve Bruce (2002). Mehanizem kulturne obrambe deluje tako, da se religijska skupina v razmerah ogroženosti navznoter poenoti in okrepi religijsko identiteto. Gre torej za reakcijo na zunanje pritiske, ki lahko prihajajo s strani druge religije, lahko pa tudi s strani sekularizma, oziroma sekularizacijskih pritiskov. Podoben odziv pa lahko ob utrjevanju religijskega družbenega segmenta pričakujemo tudi na drugi strani, med izrazito nereligioznimi posamezniki. Ti lahko v glasnosti religijske manjšine vidijo grožnjo njihovim vrednotam, na primer vrednotam osebne svobode, ki se tipično kažejo pri vprašanih splava, istospolne usmerjenosti, ali družbene vloge spolov.

Na krilih takšnega razmišljanja, v članku z naslovom "Konec sekularizacije" iz leta 2012, Kaufmann, Goujon in Skirbekk za naslednja desetletja napovedujejo porast antiklerikalnega evropskega ateizma, ki naj bi rasel predvsem kot odgovor na dejstvo, da se upadanje religioznosti v Evropi približuje svoji končni točki, od katere se bo – zaradi demografskih dejavnikov – začela postopna rast. Po mnenju avtorjev lahko torej v prihodnosti pričakujemo trende religijske polarizacije.

Solidno empirično podporo tezi o religijski polarizaciji je nedavno priskrbel Sarah Wilkins-Laflamme (2014). Analizirala je podatke za ZDA, Kanado in Veliko Britanijo skozi obdobje 1985–2012. Njene analize so pokazale, da lahko v obravnavanem obdobju govorimo o treh različnih vzorcih religijske spremembe. V regijah prvega vzorca, kamor sodijo npr. štiri obravnavane regije iz ZDA, je upadal tako delež samo-opredeljenih pripadnikov verskih skupnosti, kot tudi delež rednih (vsaj enkrat mesečno) obiskovalcev verskih obredov – gre torej za enoznačno sekularizacijo. V regijah drugega vzorca, kamor sodita na primer Severna Irska ali Quebec, se je delež samo-opredeljenih pripadnikov verskih skupnosti povečal, hkrati pa se je zmanjšal delež rednih obiskovalcev verskih obredov – v tem primeru gre za obliko sekularizacije, kjer upada verska zavezanost (npr. obiskovanje obredov), nominalna identifikacija z veroizpovedjo pa se lahko iz različnih razlogov ohranja ali celo krepi. Za našo razpravo je najzanimivejša tretja skupina regij oz. držav, kamor sodita na primer Anglija in Wales. V tej skupini se je v obravnavanem obdobju povečeval delež povsem nereligioznih posameznikov (tako z vidika obiskovanja verskih obredov, kot

z vidika deklarirane pripadnosti veroizpovedi), pri čemer pa so deleži zelo vernih posameznikov, to je rednih obiskovalcev obredov, vztrajali na istih ravneh ali pa se celo povečevali. V tem primeru gre torej za tipično strukturo polarizacije, pri kateri se povečujeta ekstrema povsem nevernih in zelo vernih posameznikov, zmanjšuje pa se delež tistih, ki so nekje vmes.

Strukturne trende, ki jih je identificirala v okviru tretje skupine, Wilkins-Laflamme (2016) povezuje tudi z ideološko razsežnostjo. Namreč, z vse večjimi ideološkimi razlikami in napetostmi med povsem nereligioznimi in visoko religioznimi družbenimi segmenti. Na eni strani opisuje tabor nasprotnikov religije, ki vključuje aktivne ateiste in humanistična gibanja, za katere je značilno; »[...] upanje, v prihodnost brez religije, v kateri znanstveno mišljenje in sekularna morala prevladata nad vsem ostalim« (Wilkins-Laflamme, 2016, 166). Na drugi strani govori o »[...] trdnem jedru glasnih in politično aktivnih verskih gorečnejšev z vrednotami, ki se močno razlikujejo od vrednot nereligioznih posameznikov« (Wilkins-Laflamme, 2016, 177).

Analiza Wilkins-Laflamme je pomembna predvsem iz dveh razlogov. Prvič, jasno izpostavi dve ključni dimenziji religijske polarizacije, strukturo in ideološko, ter nakaže tudi na njuno medsebojno povezanost. In drugič, njena analiza jasno pokaže, da je religijska polarizacija le eden izmed možnih potekov sekularizacije v okvirih poznomodernih družb. Na to so sicer tudi pred rezultati omenjene študije opozarjali nekateri avtorji, ki so izražali resne dvome glede ideje, da se sekularizacija vse bolj kaže kot religijska polarizacija. Avtorji, kot so Steve Bruce (2002) ali Bagg & Voas (2010), v razpoložljivih podatkih vidijo predvsem vedno bolj razširjeno stališče nereligiozne brezbržnosti do vere in dvomijo, da bi bili trendi usihanja religije v Evropi povezani z izrazitimi ideološkimi reakcijami na strani vernikov ali ateistov.

Na vprašanje, ali torej sekularizacija v Evropi podžiga 'antiklerikalni ateizem', ali pa zgolj povečuje versko brezbržnost, so leta 2018 poskušali odgovoriti Ribberink, Achterberg in Houtman. Analizirali so podatke ISSP (International Social Survey Program) za 16 zahodnoevropskih držav v letih 1998 in 2008. Ugotovili so, da je razširjenost »anti-religioznosti« povezana z višjo stopnjo sekulariziranosti družb, ter tudi z relativno prevlado katolištva v primerjavi s protestantizmom. Na tej osnovi lahko sklepamo, da sekularizacija v poznomodernih razmerah tendenčno dejansko povečuje verjetnost in obseg religijske polarizacije, vendar nikakor pa ne v vseh družbah enako. Omenjena študija je v tej zvezi identificirala predvsem prevlado katoliške veroizpovedi kot ključnega dejavnika tveganja za porast religijske polarizacije.

Glede na te ugotovitve se Slovenija kaže kot država, v kateri je pojav religijske polarizacije dokaj verjeten. Gre namreč za državo z dokaj izrazitimi trendi sekularizacije, in hkrati za državo s katolištvom kot prevladujočo veroizpovedjo. Do nedavnega sicer raziskave religijskih sprememb v Sloveniji niso zaznale trendov religijske polarizacije. Prej nasprotno; študije za obdobje po letu 1990 kažejo predvsem na prevlado 'površinske', 'avtonomne', ali 'privatizirane' religioznosti na Slovenskem (npr. Toš, 2000; Flere & Klanjšek, 2007; Lavrič, 2013). Šele v letu 2019 se je izkazalo, da imamo v mednarodni perspektivi pravzaprav v Sloveniji, vsaj kar zadeva mlade, opravka s precejšnjo stopnjo religijske polarizacije (Lavrič, 2019b). Omenjena analiza je na osnovi anketne raziskave mladih iz desetih držav Jugovzhodne Evrope pokazala najvišje stopnje religijske polarizacije med mladimi iz Hrvaške in Slovenije. To sta hkrati tudi edini pretežno katoliški državi v celotnem vzorcu. Slovenija je med obravnavanimi državami hkrati tudi najbolj sekularizirana, medtem ko je za Hrvaško značilno, da je bila med tamkajšnjimi mladimi, v primerjavi z mladimi iz drugih devetih držav, sekularizacija v zadnjih desetih letih najbolj izrazita. Navedene ugotovitve torej tesno sovpadajo z ugotovitvami prej omenjen študije Ribberinka, Achterberga in Houtmana (2018) o tem, da je prevlada katolištva v kombinaciji s trendi sekularizacije pomemben dejavnik, ki povečuje verjetnost za pojav trenda religijske polarizacije.

Že iz navedenega pregleda literature je jasno razvidno, da se lahko religijska polarizacija meri na različne načine, pri čemer lahko v osnovi govorimo o dveh vidikih, strukturnem in ideološkem (Wilkins-Laflamme, 2014; Wilkins-Laflamme, 2016; Lavrič, 2019b). Strukturni se kaže predvsem v obsegu skupin na ekstremih kontinuuma verni-neverni. Tozadavne trende najlažje opazimo, če opazujemo velikost skupine tistih, ki so nekje vmes, ki torej niso niti povsem neverni, niti izrazito verni. Če obseg te skupine upada, lahko govorimo o porastu strukturne polarizacije. Vendar pa ta indikator strukturne religijske polarizacije ne more biti zadosten, saj bi lahko na visoko stopnjo religijske polarizacije sklepali tudi v razmerah, kjer bi bili, na primer, vsi prebivalci neke države povsem neverni, kar očitno pomeni popolno odsotnost polarizacije. Iz tega razloga je ključno upoštevati tudi simetričnost obsega obeh ekstremov. Religijska polarizacija torej narašča, kadar se obseg skupin na obeh ekstremih izenačuje, upada pa, kadar ti dve skupini po obsegu postajata vse bolj različni.

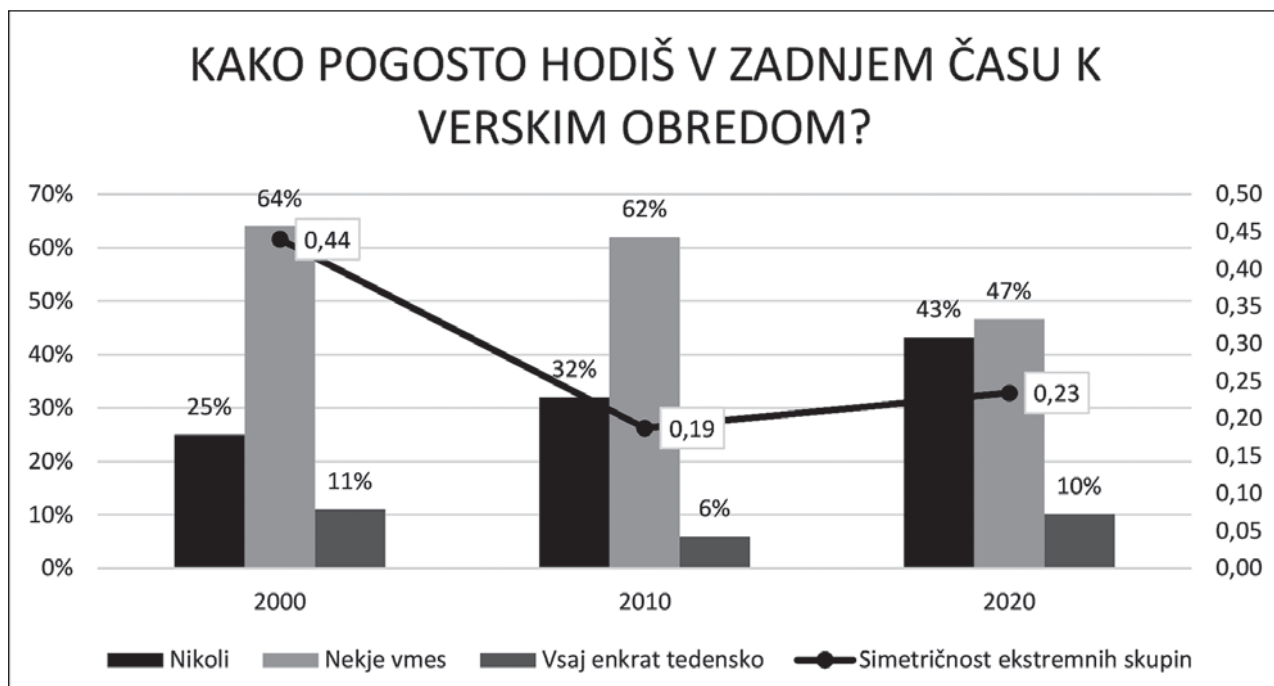
Ideološki vidik religijske polarizacije se lahko meri, tako kot so to na primer počeli Achtenberg in sodelavci (2009) ali Ribberink in sodelavci

(2018), z javnomnenjsko razširjenostjo zahtev po zmanjšanju ali povečanju družbene vloge religije, oziroma posameznih verskih skupnosti. Druga možnost, ki jo je nakazala Wilkins-Laflammova (2016) in je bila aplicirana v omenjeni slovenski študiji iz leta 2019 (Lavrič, 2019b), pa je v opazovanju obsega razlik med vernimi in nevernimi posamezniki glede temeljnih vrednot in stališč. Čim večji je prepad med vernimi in nevernimi glede njihovih stališč do temeljnih družbenih vprašanj, tem večja je stopnja religijske polarizacije v ideološki razsežnosti.

V empiričnem delu se pričujoča študija osredotoča na trende v zvezi z religijsko polarizacijo med mladimi v Sloveniji v obdobju 2000–2020. Pri tem bodo ločeno analizirani indikatorji strukturne in indikatorji ideološke religijske polarizacije. V tem okviru sta bili kot izhodišče za statistične analize oblikovani dve povezani raziskovalni vprašanji. V okviru prvega (RV1) me je zanimalo, kako se je v obdobju 2000–2020 med mladimi v Sloveniji spreminjala stopnja strukturne religijske polarizacije. Drugo raziskovalno vprašanje (RV2) se nanaša na isto obdobje in isto družbeno skupino, le da se osredotoča na ideološko razsežnost religijske polarizacije.

Čeprav zaradi precejšnje kompleksnosti uporabljenih indikatorjev (uporabljeni so bili trije indikatorji religioznosti in pet indikatorjev temeljnih vrednot in stališč, strukturna polarizacija se je znotraj tega ugotavljala po dveh dimenzijah, vse to pa je bilo merjeno v treh časovnih točkah), pričujoča študija ne temelji na zastavljanju strogih empiričnih hipotez, lahko na osnovi predstavljenega pregleda literature utemeljeno pričakujemo porast obeh dimenzij religijske polarizacije. Kar zadeva strukturno dimenzijo religijske polarizacije, jo je, čeprav zgolj na ravni obiskovanja verskih obredov, za obdobje 2000–2018 nakazala že omenjena študija Lavriča (2019b). Pričujoča študija omenjene ugotovitve poskuša nadgraditi tako, da (1) ugotovi ali se je trend religijske polarizacije na področju obiskovanja verskih obredov nadaljeval oz. ohranil do leta 2020 in (2) ali se je tak trend za celotno obdobje 2000–2020 kazal tudi v primeru aplikacije drugih indikatorjev religioznosti.

Pričakovanja glede porasta ideološke razsežnosti religijske polarizacije lahko, poleg že navedenih argumentov v okviru pregleda literature, utemeljimo tudi z nekaterimi izsledki nedavne študije Mladina 2020 (Lavrič & Deželan, 2021), ki kažejo na splošno ideološko polarizacijo med mladimi. Ta se med drugim kaže v (1) polarizaciji samo-ocene politične orientacije na relaciji politična levica – politična desnica, (2) polarizaciji stališč do učinka migrantov na slovensko družbo, pa tudi v (3) polarizaciji predstav glede prihodnosti.

Opomba: Simetričnost ekstremnih skupin (glej temno črto in vrednosti osi na levi) je za vsako leto izračunana kot kvocient med deležem tistih, ki verske obrede obiskujejo na tedenski ravni in deležem tistih, ki nikoli ne obiskujejo verskih obredov. Bolj, kot se vrednost tega kvocienta razlikuje od 0, večja je simetričnost obeh skupin; vrednost 1 kaže na popolno simetričnost skupin.

Grafikon 1: Strukturna religijska polarizacija v dimenziji obiskovanja verskih obredov, 2000–2020.

RAZISKOVALNA METODA

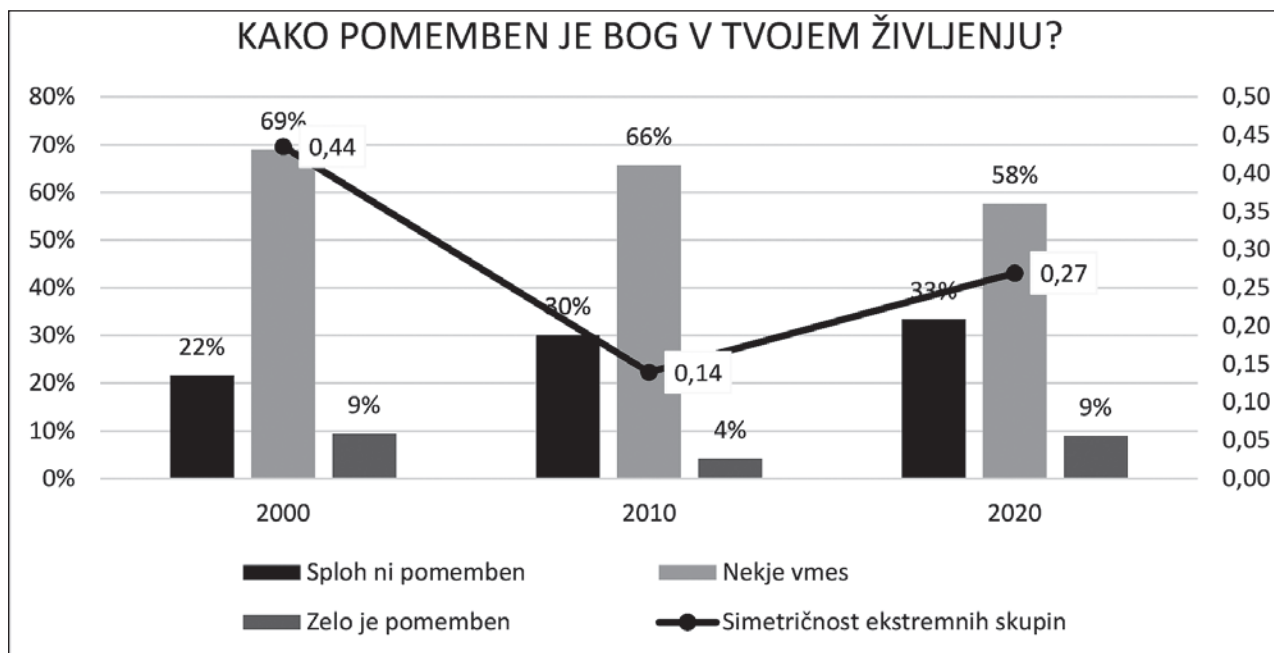
Zastavljeni raziskovalni cilji so bili doseženi s pomočjo sekundarne analize podatkov, zbranih na osnovi treh anketnih raziskav, izvedenih na reprezentativnih vzorcih mladih prebivalcev republike Slovenije:

1. Raziskava *Mladina 2000* je temeljila na osebni anketiranju z vprašalnikom na papirju. Anketni vzorec je obsegal $N = 1262$ oseb v starostni skupini med 15 in 29 let. Zbiranje podatkov je bilo izvedeno leta 2000. Izbor enot v vzorec, je bil izveden iz poimenskega vzorčnega okvira posameznikov iz Centralnega registra prebivalcev Slovenije. Izbor je bil slučajni, kjer je imela na končni stopnji vsaka oseba iz populacije enako verjetnost vključitve v vzorec, ciljna populacija pa je bila predhodno stratificirana glede na 12 statističnih regij in 6 tipov naselja.
2. Raziskava *Mladina 2010* je temeljila na osebni anketiranju vzorca $N = 1257$ oseb v starostni skupini med 15 in 29 let. Zbiranje podatkov je potekalo med 27. julijem in 24. septembrom 2010. Vzorčenje je potekalo na podlagi podatkov centralnega registra prebivalcev Slovenije, ciljna populacija pa je bila predhodno stratificirana glede na 12 statističnih regij in 6 tipov naselja.

3. Raziskava *Mladina 2020* je temeljila na osebni anketiranju vzorca $N = 1200$ oseb v starostni skupini med 15 in 29 let. Zbiranje podatkov je potekalo med 19. avgustom in 10. novembrom leta 2020. Vzorčenje je potekalo na podlagi podatkov centralnega registra prebivalcev Slovenije, ciljna populacija pa je bila predhodno stratificirana glede na 12 statističnih regij in 6 tipov naselja.

Različni vidiki religioznosti so bili merjeni s pomočjo treh spremenljivk, ki so bile na enak način aplicirane v vseh treh omenjenih raziskavah:

1. Konfesionalna identifikacija, pri čemer je bila oblikovana dihonomna (binarna) spremenljivka, ki ločuje posameznike, ki se ne štejejo za pripadnike nobene veroizpovedi (0) in posameznike, ki se štejejo za pripadnike rimokatoliške veroizpovedi (1).
2. Udeležba pri verskih obredih, pri čemer smo za ugotavljanje stopnje strukturne religijske polarizacije ločili posameznike v tri skupine: (1) tiste, ki vsaj enkrat tedensko obiskujejo obrede, (2) tiste, ki jih obiskujejo redkeje in (3) tiste, ki jih ne obiskujejo (praktično) nikoli.
3. Odgovor na vprašanje 'Kako pomemben je Bog v tvojem življenju?', pri čemer so respondenti izbrali en odgovor med 1 (sploh ni pomemben)

Opomba: Simetričnost ekstremnih skupin (glej temno črto in vrednosti osi na levi) je za vsako leto izračunana kot kvocient med deležem tistih, ki jim je bog v življenju zelo pomemben (vrednot 10) in deležem tistih, ki jim bog v življenju sploh ni pomemben (vrednost 1). Bolj, kot se vrednost tega kvocienta razlikuje od 0, večja je simetričnost obeh skupin; vrednost 1 kaže na popolno simetričnost skupin.

Grafikon 2: Strukturna religijska polarizacija v dimenziji samo-izražene pomembnosti boga v življenju posameznika, 2000–2020.

in 10 (zelo je pomemben). Za namene ugotavljanja stopnje strukturne religijske polarizacije smo ločili posameznike v tri skupine: (1) tiste, ki so obkrožili odgovor »1«, (2) tiste, ki so obkrožili odgovore med »2« in »9«, in (3) tiste, ki so obkrožili odgovor »10«.

Različni vidiki temeljnih vrednot in stališč so bili merjeni s pomočjo petih spremenljivk, ki so bile, z eno izjemo, na enak način aplicirane v vseh treh omenjenih raziskavah:

1. Odgovor na vprašanje: »V politiki ljudje govorijo o levici in desnici. Kam bi ti uvrstil/a samega/samo sebe na lestevici od 0 do 10?« (0 = »Levo«; 10 = »Desno«).
2. Stopnja strinjanja s trditvijo: »Istospolni partnerji lahko prav tako dobro vzgajajo svoje otroke kot raznospolni partnerji« (1 = »Sploh se ne strinjam«; 5 = »Popolnoma se strinjam«).
3. Z ocenami od 1 do 5 oceni, koliko se zanimaš za vsako od navedenih področij: »Nacionalna preteklost in usoda lastnega naroda« (1 = »Sploh me ne zanima«; 5 = »Zelo me zanima«).

Stopnja strinjanja s trditvijo: »Večina del v gospodinjstvu po svoji naravi bolj odgovarja ženskam« (1 = »Sploh se ne strinjam«; 5 = »Popolnoma se strinjam«)¹.

¹ Ta spremenljivka je bila aplicirana samo v letih 2010 in 2020, ne pa tudi v letu 2000.

Kako pomembne so naslednje stvari v tvojem življenju: »Družinsko življenje« (1 = »Sploh ni pomembno«; 5 = »Zelo pomembno«).

REZULTATI

Najprej si pogledajmo trende na področju strukturne religijske polarizacije. Slednja je, kot je že bilo pojasnjeno, odvisna od (1) deleža posameznikov, ki so bodisi povsem nereligiozni, ali pa so zelo religiozni in (2) simetričnosti teh dveh delov populacije; bolj, ko sta obe ekstremni skupini izenačeni po velikosti, večja je stopnja strukturne religijske polarizacije. Razpoložljivi podatki omogočajo analizo strukturne polarizacije na osnovi dveh ločenih indikatorjev religioznosti, in sicer na osnovi obiskovanja verskih obredov in na osnovi samo-deklarirane pomembnosti boga v življenju posameznika.

V grafikonu 1 lahko najprej opazimo, da se je delež mladih, ki so »nekje vmes« zniževal skozi celotno obdobje; leta 2000 je znašal 64 %, leta 2010 le malenkost manj, 62 %, do leta 2020 pa je ta delež upadel na zgolj 47 %. Ta trend nam jasno dokazuje, da se je obseg obeh ekstremov skozi celotno dvajsetletno obdobje povečeval, kar govori v prid našim predvidevanjem o naraščanju

Tabela 1: Korelacije med tremi dimenzijami religioznosti in petimi indikatorji s področja politike in temeljnih vrednot.

		2000	2010	2020
Pripadnost katolištvu	Samo-izražena (desna) politična orientacija	,140**	,170**	,188**
	Istospolni partnerji lahko prav tako dobro vzgajajo otroke...	-,083**	-,143**	-,202**
	Zanimanje za preteklost in usodo naroda	0,017	0,009	,103**
	Večina del v gospodinjstvu bolj ustreza ženskam.	n.p.	,106**	,134**
	Družinsko življenje kot vrednota	,209**	,176**	,134**
Pogostost obiskovanja verskih obredov	Samo-izražena politična orientacija	-0,01	,228**	,196**
	Istospolni partnerji lahko prav tako dobro vzgajajo otroke...	-,105**	-,163**	-,277**
	Zanimanje za preteklost in usodo naroda	0,030	,101**	,125**
	Večina del v gospodinjstvu bolj ustreza ženskam.	n.p.	,138**	,152**
	Družinsko življenje kot vrednota	,179**	,132**	0,05
Pomembnost boga v vsakdanjem življenju	Samo-izražena politična orientacija	-0,02	,150**	,196**
	Istospolni partnerji lahko prav tako dobro vzgajajo otroke...	-0,04	-,147**	-,283**
	Zanimanje za preteklost in usodo naroda	,090**	,106**	,098**
	Večina del v gospodinjstvu bolj ustreza ženskam.	n.p.	,158**	,224**
	Družinsko življenje kot vrednota	,157**	,186**	,126**

Opombe: Prikazane so vrednosti Pearsonovega koeficienta korelacije (r), razen v primeru korelacij z binarno spremenljivko Pripadnost katolištvu, kjer so prikazane vrednosti Kendalllovega tau-b koeficienta; * $p < 0,05$; ** $p < 0,01$; n. p. – Ni podatka

strukturne polarizacije. Je pa pri tem pomembno, da se je ključna sprememba zgodila šele v obdobju 2010–2020; v tem obdobju sta občutno narasla oba ekstrema; delež tistih, ki nikoli ne obiskujejo verskih obredov je narasel iz 32 % na 43 %, hkrati pa se je močno povečal tudi delež rednih obiskovalcev, iz 6 % na 10 %.

Temna črta v grafikonu izraža prisotnost drugega elementa religijske polarizacije. Gre za simetričnost ekstremnih skupin, ki je prikazana skozi vrednosti koeficienta simetričnosti, katerega vrednost 0 pomeni popolno asimetričnost, vrednost 1 pa popolno simetričnost. Pogled na omenjeno temno črto razkrije, da je simetričnost ekstremov v obdobju 2000–2010 precej upadla, povečala pa se je šele v obdobju 2010–2020. Naša hipoteza se torej v tej točki ne potrjuje za celotno obdobje, saj se je strukturna polarizacija z vidika simetričnosti ekstremnih skupin povečala samo v zadnjem desetletju.

Vsekakor lahko brez zadržkov sklenemo, da se je v obdobju 2010–2020 močno povečala struk-

turna polarizacija v dimenziji obiskovanja verskih obredov – tako z vidika izrazitega povečanja obsega ekstremnih skupin, kot tudi z vidika njihove simetrije.

Do zelo podobnih ugotovitev pridemo tudi, če upoštevamo indikator pomembnosti boga v vsakdanjem življenju (Grafikon 2). Tudi v tem primeru sta se ekstrema krepila skozi celotno obdobje, predvsem pa v zadnjem desetletju, ko je delež tistih vmes upadel iz 66 % na 58 %. Po kriteriju simetričnosti ekstremov pa se je polarizacija v prvem opazovanem desetletju tudi v tem primeru zmanjšala, šele v drugem pa je narasla (iz 0,14 na 0,27).

Iz povedanega izhaja, da naših predvidevanj o porastu strukturne religijske polarizacije ne moremo v celoti potrditi, saj je v celotnem opazovanem obdobju strukturna polarizacija po kriteriju simetričnosti ekstremov v obeh opazovanih dimenzijah religioznosti celo nekoliko upadla. Vsekakor pa lahko po vseh opazovanih kriterijih in dimenzijah potrdimo izrazito strukturno religijsko polarizacijo

za obdobje 2010–2020. V tem obdobju se je po obeh opazovanih religijskih indikatorjih obseg ekstremov močno okreplil, hkrati pa se je povečala tudi njihova simetričnost.

Pri tem je ključno vlogo odigralo dejstvo, da se je delež zelo vernih mladih po obeh dimenzijah močno povečal, približno podvojil. Že ta ugotovitev nakazuje, da bi lahko pričakovali tudi zaostrovanje na ravni ideološke dimenzije religijske polarizacije. Glede na rezultate nekaterih drugih raziskav (Achtenberg et al., 2009; Wilkins-Laflamme, 2016; Ribberink et al., 2018) je namreč utemeljeno pričakovanje, da imajo globoko verni mladi, katerih številčnost se povečuje, v primerjavi z nevernimi tudi vedno bolj drugačne poglede na različne vidike družbenega življenja – da se torej vzporedno s strukturno, odvija tudi ideološka polarizacija.

Ideološko razsežnost religijske polarizacije lahko ugotavljamo na osnovi moči korelacije med različnimi dimenzijami religioznosti na eni strani in različnimi vidiki temeljnih vrednot in stališč na drugi strani. Pri tem je v nadaljevanju k do sedaj uporabljenima spremenljivkama za merjenje religioznosti dodana še spremenljivka *Pripadnost katolištvu*, ki je zaradi njene binarne strukture (pripada/ne pripada) v predhodnih analizah nismo mogli uporabiti kot indikatorja za strukturno polarizacijo.

Podatki iz Tabele 1 v splošnem kažejo na izrazit porast ideološke religijske polarizacije. Če najprej pogledamo vpliv religioznosti na samo-izraženo politično orientacijo, lahko ugotovimo, da je v obdobju 2000–2020 moč korelacije narasla v odnosu do vseh treh apliciranih indikatorjev religioznosti. V primeru pripadnosti katolištvu je korelacijski koeficient iz 0,140 v dvajsetletnem obdobju porasel na 0,188, v primeru pogostosti obiskovanja verskih obredov iz -0,01 na 0,196, v primeru pomembnosti boga v vsakdanjem življenju pa iz -0,02 na 0,196. Vse torej kaže, da je religioznost v vseh pogledih v letu 2020 bistveno močnejše napovedovala bolj desno politično usmerjenost mladih, kot 20 let pred tem. To je nedvomno zelo močan argument v prid tezi o naraščajoči religijski polarizaciji mladih iz ideološkega zornega kota.

Podobno lahko ugotovimo tudi v primeru podpore ideji, da lahko istospolni partnerji prav tako dobro vzgajajo otroke kot raznospolni partnerji. Korelacije po treh zaporednih indikatorjih religioznosti v tabeli so narasle iz 0,083 na 0,202; iz 0,105 na 0,277; in iz 0,04 na 0,283. Natančnejši pogled v tabelo razkrije, da so se razlike med vernimi in nevernimi glede tega vprašanja v dvajsetletnem obdobju še najbolj povečale, in da so v letu 2020 bile tudi najbolj izrazite, če jih primerjamo z drugimi štirimi indikatorji vrednot in stališč v naši analizi.

V obravnavanem obdobju se je povečal tudi razkorak med religioznimi in nereligioznimi v zanimanju za usodo lastnega naroda. Korelacije po

treh zaporednih dimenzijah religioznosti v tabeli so narasle iz 0,017 na 0,103, iz 0,030 na 0,125 in iz 0,090 na 0,098.

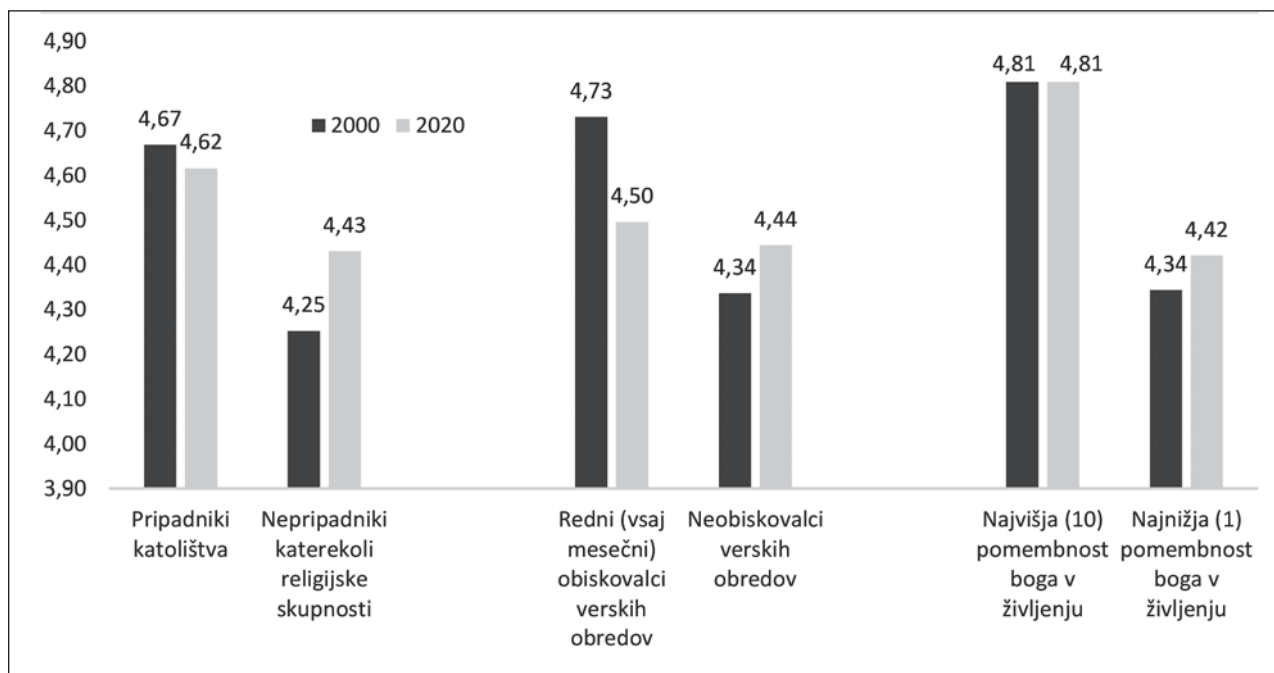
Za četrti indikator, strinjanje s trditvijo, da večina del v gospodinjstvu bolj ustreza ženskam, na žalost nimamo podatkov za leto 2000. Lahko pa opazimo opazen porast korelacijskih koeficientov v obdobju 2010–2020; iz 0,106 na 0,134, iz 0,138 na 0,152 in iz 0,158 na 0,224.

Na osnovi doslej povedanega lahko sklenemo, da se je razkorak med religioznimi in nereligioznimi mladimi v zadnjih desetletjih močno povečal na področju samo-izražene politične orientacije, na področju odnosa do istospolno usmerjenih oseb, na področju zanimanja za usodo naroda, ter (vsaj v zadnjem desetletju) na področju delitve družbenih vlog med spoloma.

Ni pa se ta razkorak povečal na vseh področjih, ki smo jih zajeli v naši raziskavi. Ko gre za vrednoto družinskega življenja, je trend prav nasproten. V opazovanih dveh desetletjih so na tem področju korelacije z vsemi tremi dimenzijami religioznosti upadle; iz 0,209 na 0,134 (pripadnost katolištvu), iz 0,179 na -0,05 (obiskovanje obredov) in iz 0,157 na 0,126 (pomembnost boga). Da bi si to nekoliko presenetljivo izjemo lažje razložili, je smiselno preveriti, kako se je pomembnost vrednote družinskega življenja spremenjala v skupini izrazito religioznih mladih in v skupini izrazito nereligioznih mladih.

Grafikon 3 jasno razkrija, da so se razlike med religioznimi in nereligioznimi mladimi zmanjšale tako rekoč z obeh strani. Po eni strani se je pomen te vrednote med religioznimi mladimi nekoliko zmanjšal – še najbolj v dimenziji obiskovanja verskih obredov, kjer je med rednimi obiskovalci povprečje upadlo iz 4,72 na 4,50. Po drugi strani se je vrednota družine hkrati precej okreplila med nereligioznimi mladimi, še posebej med tistimi, ki se ne štejejo za pripadnike nobene religije, med katerimi je povprečje naraslo iz 4,25 na 4,43.

Navedeni rezultati so sociološko zelo zanimivi, saj nakazujejo na to, da postaja vrednota družine vedno bolj neodvisna od religijske podlage. Če smo na prelomu stoletja še lahko s trdnimi osnovami trdili, da religija na Slovenskem pomembno prispeva k večjemu vrednotenju družine med mladimi, imamo danes bistveno šibkejšo podlago za takšno trditev. Še vedno sicer drži, da religiozni mladi družini pripisujejo nekoliko višji pomen v primerjavi z nereligioznimi mladimi. Vendar pa so te razlike danes sorazmerno majhne, še posebej ko gre za religijsko dimenzijo obiskovanja obredov, kjer je povprečna vrednost odgovor med obiskovalci ($M = 4,50$) le malenkost višja kot med tistimi, ki verskih obredov nikoli ne obiskujejo ($M = 4,44$). Za nameček so podrobnejše analize (uporabljen je bil postopek ANOVA s Tamhanejevim post-hoc testom) pokazale, da razlike med omenjenima skupinama niso statistično značilne ($p > 0,05$).

Opomba: Prikazane so povprečne vrednosti odgovorov na lestvici med 1 (Sploh ni pomembno) in 5 (Zelo je pomembno). Zaradi večje preglednosti variacij v razlikah med skupinami je nabor vrednosti na vertikalni osi omejen na interval med 3,90 in 4,90.

Grafikon 3: Pomembnost vrednote družinskega življenja glede na tri dimenzije religioznosti, 2000 in 2020.

Ne glede na vzroke za opisane trende v zvezi z vrednoto družinskega življenja, nam ugotovljeni trendi onemogočajo celovito potrditev naših pričakovanj o splošnem povečanju religijske polarizacije na področju stališč in vrednot. Je pa pri tem bistveno izpostaviti, da gre vendarle za eno samo izjemo, in da smo pri ostalih štirih apliciranih indikatorjih vrednot in stališč ugotovili izrazit trend ideološke polarizacije mladih na religijski osnovi. Sklenemo torej lahko, da smo bili v prvih dvajsetih letih 21. stoletja priča izraziti religijski polarizaciji mladih v veliki večini merjenih ideoloških razsežnosti te polarizacije.

RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

V pričujoči študiji smo se vprašali, ali lahko v prvih dveh desetletjih 21. stoletja na Slovenskem govorimo o religijski polarizaciji med mladimi. Z nekaterimi pomenljivimi izjemami, rezultati preštavljenih analiz podajajo na to temeljno vprašanje pretežno pritrdilen odgovor. V obdobju med leti 2000 in 2020 je bila religioznost mladih tendenčno vedno močnejše povezana s pogledi mladih v zvezi z istospolnim starševstvom, družbeno vlogo žensk, usodo lastnega naroda, in s samo-izraženo politično orientacijo na spektru med politično levico in desnico. Opisani ideološki polarizaciji se je po

letu 2010 pridružila še strukturna polarizacija. V obdobju med leti 2010 in 2020 sta se namreč povečali obe skupini na ekstremnih dveh uporabljenih indikatorjev religioznosti. Povečal se je tako delež mladih, ki nikoli ne obiskuje verskih obredov, kot tudi delež rednih, tedenskih obiskovalcev. Prav tako se je hkrati povečal delež mladih, ki jim v življenju bog ne pomeni praktično nič in tudi delež takih, ki jim pomeni zelo veliko.

Lahko torej sklenemo, da so se teoretična pričakovanja v pričujoči študiji potrdila. Še posebej kar zadeva obdobje med leti 2010 in 2020 lahko med mladimi v Sloveniji govorimo o izraziti religijski polarizaciji, tako v ideološki, kot tudi v strukturni razsežnosti. Nikakor ne gre spregledati, da je pri tem ključno vlogo odigralo dejstvo, da se je delež zelo vernih mladih močno povečal, približno podvojil, tako z vidika pomembnosti boga v vsakdanjem življenju, kot z vidika obiskovanja verskih obredov.

Te ugotovitve so za razumevanje sodobnih in bodočih religijskih trendov v Sloveniji zelo pomembne. Nakazujejo namreč na to, da se tudi Slovenija pridružuje državam, kjer se sekularizacija odvija v povezavi z religijsko polarizacijo. Predvsem se zdi pomembno dejstvo, da smo opisane trende ugotovili med mladimi prebivalci Slovenije. V sodobni sociologijigeneracij namreč, kljub intenzivnim razpravam in tudi različnim stališčem, prevladuje mnenje, da

so svetovni nazori in vedenjski vzorci mladih pomembna osnova, če želimo napovedovati bodoče spremembe v svetovnih nazorih vedenjskih vzorcih na ravni celotne populacije (Woodman, 2017). V okviru svetovnih nazorov seveda sodi tudi odnos do religije, oziroma religioznost. V tem smislu lahko trdimo, da nam trendi na področju religioznosti slovenskih mladih do neke mere odstirajo pogled v prihodnje trende na tem področju v Sloveniji.

Ob robu teh temeljnih ugotovitev pričujoče študije velja spomniti še na dve ugotovitvi, ki odstopata od naših teoretičnih pričakovanj. Prvič, ugotovili smo, da se je strukturna religijska polarizacija začela šele nekje okoli leta 2010, medtem ko je bil trend v obdobju 2000–2010 v tej zvezi mešan. Po eni strani se je skupni delež mladih na obeh ekstremih sicer v tem obdobju povečal, vendar pa se je hkrati zmanjšala simetričnost obeh ekstremov. To se je zgodilo seveda zato, ker se je povečeval samo en ekstrem, to je ekstrem popolnoma nereligioznih. V tem obdobju smo imeli torej med mladimi v Sloveniji opravka s klasičnim vzorcem sekularizacije, kjer je naraščal delež nereligioznih mladih, hkrati pa upadal delež zelo religioznih mladih. Obrat po letu 2010 se zgodi prav pri slednji skupini, ki začne naraščati. V obdobju 2010 – 2020 smo tako priča bolj tipično katoliškemu vzorcju sekularizacije, ki je, kot kažejo raziskave, pogosto povezan z religijsko polarizacijo.

Na drugo odstopanje od teoretičnih pričakovanj smo naleteli ob analizi trenda v zvezi s korelacijo med različnimi indikatorji religioznosti in vrednoto

družinskega življenja. V nasprotju s trendi v zvezi z drugimi analiziranimi stališči in vrednotami mladih, se je izkazalo, da so te korelacije skozi obdobje 2000–2020 tendenčno upadale. Da torej postaja vrednota družine vedno bolj neodvisna od religijske podlage. Iz podatkov lahko sklepamo, da gre pri tem trendu predvsem za to, da za verno katoliško mladino v vedno večji meri ni zaželena katerakoli družinska ureditev. Verna katoliška mladina se namreč od nereligioznih mladih vedno bolj razhaja glede vprašanj družinske vloge ženske ali vprašanj vzgoje otrok s strani istospolnih partnerjev. Splošno vrednotenje (kakršnega koli) družinskega življenja je tako med religioznimi mladimi v zadnjih dvajsetih letih celo upadlo. V istem obdobju pa se je vrednota (kakršnega koli) družinskega življenja med nereligioznimi mladimi občutno okrepila, kar lahko povežemo s splošnejšim trendom liberalizacije družinskih vrednot (Lavrič & Rutar, 2021). Na osnovi tega trenda je namreč možno sklepati, da mladi družinsko življenje dojemajo vedno bolj široko in inkluzivno (vedno bolj so npr. mladim sprejemljive družine z istospolno usmerjenimi starši), in mu kot takemu, vsaj kar zadeva nereligiozne in manj religiozne mlade, tudi pripisujejo vedno večji pomen v življenju.

Z vidika družbene kohezivnosti Slovenije sicer lahko na splošno pozitivno vrednotimo ugotovljeni trend religijske konvergence na področju vrednote družinskega življenja. Gre za dokaz, da trendi religijske polarizacije niso vseprisotni, in da jih je vsaj na nekaterih področjih možno tudi preseči.

RELIGIOSITY AMONG YOUTH IN SLOVENIA: TRENDS OF STRUCTURAL AND IDEOLOGICAL POLARIZATION

*Miran LAVRIČ*University of Maribor, Faculty of Arts, Koroška cesta 160, 2000 Maribor, Slovenia
e-mail: miran.lavric@um.si

SUMMARY

Over the past years, increasing number of scholars has been addressing questions of religious polarization in Europe and the US. The findings show that religious polarization tends to be more present in countries with Catholic majority and in more secularised countries. The present study considers trends of structural and ideological dimensions of religious polarization among young people in Slovenia. In terms of methodology, it is based on secondary analysis of data from national youth surveys Youth 2000, Youth 2010 and Youth 2020. On this basis, longitudinal analyses of three indicators of religiosity and five indicators of general values and attitudes was conducted. The results point to a substantial increase in ideological dimension of religious polarisation over the period between 2000 and 2020. This trend was accompanied also by a marked structural polarization in the period between 2010 and 2020. This structural polarization is a direct consequence of a strong increase in shares of very religious youth, both in terms of attendance at religious rituals and in terms of the self-reported importance of God in person's everyday life, which happened simultaneously with the more general trend of secularization. The study also found, somewhat surprisingly, that the differences between the religious and the nonreligious youth in ascribing value to family life had been decreasing over the observed period. This leads to the conclusion that the value of family life has been growing increasingly more independent from religiosity over the first two decades of the 21st century.

Keywords: Religious polarization, Youth, Secularization, Catholicism, Slovenia

VIRI IN LITERATURA

Achterberg, P., Houtman, D., Aupers, S., De Koster, W., Mascini, P. & J. Van der Waal (2009): A Christian Cancellation of the Secularist Truce? Waning Christian Religiosity and Waxing Religious Depri- vatization in the West. *Journal for the Scientific Study of Religion*, 48, 4, 687–701.

Bagg, S. & D. Voas (2010): The Triumph of Indifference: Irreligion in British Society. V: Zuckerman, P. (ur.): *Atheism and Secularity: Volume 2: Global Expressions*. Santa Barbara, Praeger, 91–111.

Blazinšek, P. (2016): (De)sekularizacija v Sloveniji?: sekundarna analiza podatkov raziskav Slovenskega javnega mnenja. Ljubljana, Fakulteta za družbene vede.

Bruce, S. (2002): *God is Dead: Secularization in the West*. Oxford, Blackwell.

Bruce, S. (2011): *Secularization: In Defence of an Unfashionable Theory*. Oxford, Oxford University Press.

Dilmaghani, M. (2020): Measuring Religious Polarization: Application with American. *Studies in Religion*, 49, 1, 1–18.

Flere, S. & R. Klanjšek (2007): Ali je votlost značilnost vernosti na Slovenskem? *Družboslovne razprave*, 56, 7–20.

Kaufmann, E., Goujon, A. & V. Skirbekk (2012): The End of Secularization in Europe?: A Socio-Demographic Perspective. *Sociology of Religion*, 73, 1, 69–91.

Lavrič, M. (2013): Religious Change and the Impact of Religiosity upon Emancipative Values in Post-Yugoslav Countries. V: Flere, S. (ur.): *20 Years Later: Problems and Prospects of Countries of Former Yugoslavia*. Maribor, CEPYUS, 223–243.

Lavrič, M. & D. Friš (2018): Institucionalna in zasebna religioznost v severovzhodni Sloveniji: Primerjalna analiza slovenskih regij po letu 1969. *Studia Historica Slovenica*, 18, 1, 41–60.

Lavrič, M. (2019a): Mladi in religija v severovzhodni Sloveniji po letu 2000: Sekularizacijske težnje in relativno vztrajanje institucionalne religioznosti. *Studia Historica Slovenica*, 19, 1, 257–275.

Lavrič, M. (2019b): Religijska polarizacija med mladimi v Sloveniji: Primerjalna analiza v okviru držav jugovzhodne Evrope. V: Ignjatovič, M., Kanjuo Mrčela, A. & R. Kuhar (ur.): *Znanost in družbe prihodnosti*. Ljubljana, Slovensko sociološko društvo, 154–158.

Lavrič, M. & T. Rutar (2021): Vrednote, zani- manja in stališča mladih. V: Lavrič, M. & T. Deželan (ur.): *Mladina 2020: položaj mladih v Sloveniji*. Maribor, Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Ljubljana, Založba Univerze v Ljubljani, 347–391.

Lavrič, M. & T. Deželan (ur.) (2021): *Mladina 2020 : položaj mladih v Sloveniji*. Maribor, Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba; Ljubljana, Založba Univerze v Ljubljani.

Maver, A. (2014): V (ne)znanem novem svetu. Paberki iz verskega življenja v Celju med svetovni- ma vojnama. *Studia Historica Slovenica*, 2–3, 505–518.

Norris, P. & R. Inglehart (2004): *Sacred and Secular: Religion and Politics Worldwide*. New York, Cambridge University Press.

Olson, M. (1963): 'Rapid Growth as a Destabilizing Force.' *Journal of Economic History*, 23, 529–552.

Ribberink, E., Achterberg, P. H. J. & D. Houtman (2018): Religious Polarization: Contesting Religion in Secularized Western European Countries. *Journal of Contemporary Religion*, 33, 2, 209–227.

Smrke, M. & S. Uhan (1999): Na vrhu gričev – toda ob vznožju socialne piramide. V: Toš, N. (ur.): *Podobe o cerkvi in religiji (na Slovenskem v 90-ih)*. Ljubljana, Založba FDV, 147–158.

Toš, N. (2000): Primerjalna analiza religioznosti: v Sloveniji in državah Srednje in Vzhodne Evrope. *Teorija in praksa*, 37, 2, 197–228.

Wilkins-Laflamme, S. (2014): Towards Religious Polarization? Time Effects on Religious Commitment in US, UK and Canadian Regions. *Sociology of Religion*, 75, 2, 284–308.

Wilkins-Laflamme, S. (2016): Protestant and Catho- lic Distinctions in Secularization. *Journal of Contem- porary Religion*, 31, 2, 165–180.

Woodman, D. (2017): *The Sociology of Genera- tions and Youth Studies*. V: Fulrong, A. (ur.): *Routledge Handbook of Youth and Young Adulthood*. London, Routledge, 20–27.